

SZÍNHÁZ

Apáczai tornyot választ

PÁSKÁNDI GÉZA DRÁMÁJA BÉKÉSCSABÁN

A főnti cím nem pontos. Páskándi eredetileg *Tornyot választok* címmel írta meg darabját, a színház pedig *Apáczai Cseri János* főcímmel mutatta be. Lényegtelen apróság, különösen ha azokra hallgatunk, akik szerint a cím a leghaszontalanabb alkatrésze a műalkotásnak, ilyenformán tetszés szerint cserélhető, jobban mondva választható. Ezért módosítottam hát én is. Az olvasó nem szereti az efféle magyarázkodást, pedig van másik is: előre kell bocsátanom, hogy valószínűen nem tudok majd megmaradni a szigorú műítész komor talárjában, miközben soraimat papírra vetem e fontos bemutatóról, lévén a produkció három legfontosabb szereplője (Szerző, Rendező, Címszereplő) közeli ismerősöm — ha ők is vállalják, s az olvasó sem tekinti hencegésnek: barátom. Előfordul ilyen találkozás a művészetkritikában gyakran, s ez nyilván természetes. Bevallani — gondolom — becsületebb, mint elhallgatni.

A kritikák, méltatások rendszerint — s természetesen — a szerző nevével szokták indítani az első bekezdést. Az Apáczai-dráma esetében különösen indokolt lehetne ez, bármennyire erősködünk is, hogy a színpadi mű csak a megelevenedő játékban élvezhető, a legjobb dráma dialógusai is csak kimondva — s művész ajkával formálva — telnek meg élettel. Páskándi darabja már *Korunk*-beli megjelenésekor, a halott betűk sorai mögül is ki-kikacsintott az olvasóra: igen, jól látod, remekmű vagyok. Kezdjük mégis a színháznál a méltatást. A színháznál, amely életet lehel Páskándi hőseibe, amely felöltöztette, megmozdította s szép szóra bírta a figurákat. A Békés megyei Jókai Színház mutatta be először Páskándi Dávid Ferenc-dramáját, a *Vendégséget* is. (Tudott tény, de nem árt ismételni.) *Miszlay* István rendező-igazgató — s ezt az újabb bemutató után még bizonyosabban mondhatjuk — nem kuriózumot keresett, nem valamiféle dacos, minden áron való különbözőséget akart igazolni, amikor a határon túli magyar alkotó művét vette a csabai színház műsortervébe. Akkor is, most is a rendkívüli értékre figyelt föl, s nem a mellékkörülményekre. Fontos ezt fölemlíteni, mert akadnak, akik az efféle darabválasztást, a határon túl íródott művek publikálását, s a szomszédos szocialista országokban virágzó magyar kultúra eredményeinek számbavételét divatos hobbinak (még jó, ha csak annak!) tekintik, semmi erőfeszítést nem téve az értékek megismeréséért. *Miszlay* István két remek produkcióval tudja bizonyítani igazát.

Ha a siker külső jegeit nézzük: a *Vendégség* Pest után hír szerint hamarosan közönség elé kerül Varsóban is. Dávid Ferenc tehát immár kilép a világszínpadra. Fontos lenne, hogy Apáczai uram pedig a magyar színpadokat járja végig. Nem kockáztatok olyan kijelentéseket, amilyenek a *Vendégségre* elhangzottak: világirodalmi rangú alkotás. Nem tudom, hogyan lehet megítélni, s milyen mércékkel lehet a világirodalomhoz odapróbálni egy magyar művet, ezt a rangot tehát nem oszthatom ki az Apáczai-darabnak. Bátran állítom azonban, hogy a legjobb négy-öt dráma közé sorolható, amelyet valaha magyar nyelven leírtak. Történeti dráma —

mondja a műfaji megjelölés. És valóban az, abban az értelemben, hogy cselekménye a szövegkönyv szerint a tizenhetedik században játszódik. Mondandója, tanításai, jelesen a kiművelt emberfők s a művelt nemzetek követelése azonban máig hatóak, határon belül és kívül egyaránt időszerűek. Vajon milyen képességei avatják — a külső szemlélő szerint nyilván hirtelen, majdnem egy csapásra — kitűnő drámaíróvá Páskándit? Az elsőről és legfontosabbról maga vall: „... egy színmű nemcsak úgy drámai, hogy a hősök vannak drámai helyzetben, hanem úgy is, hogy az író maga is abba kerül: választania kell, kiválasztania: alakokat, részleteket, helyzeteket, s a többit megöli, elfojtja magában.” A legjobb példa erre éppen az Apáczai. A „drámaian regényes” embersors óriási márványtömbjének közepén meglátta ez a pengeszemű író-Michelangelo a fölmutatásra egyedül érdemes szobrot, s lefaragta körüle a fölösleges darabokat. Maradt a márványból való hős törékeny-kicsi teste pörén, kitakarva egészen a néző számára, hogy lássa hátborzongva, torokszorulva, majd pattanó erekkel, teli tüdővel, s megint ijedten; hogy darázsló-rajzó gondolatokkal lépkedjen ki a színházból.

Ügyszólván egyetlen hagyományos drámai szituáció s egy monológ az egész dráma. Az első felvonás groteszk-fájdalmas (páskándisan szólva: abszurdoid) jelenetsora a két koldussal első pillantásra csupán egy nyolc-tízmondatos narratio helyét tölti be. Ebből akár ilyen következtetésre is juthatnánk: ingatag a darab szerkezete, van tehát töltelék is benne. Igen ám, csakhogy Páskándi nem a film és televízió által elkényeztetett néző kiszolgálására figyel, hanem hősére és mondandójára. Talán hosszúnak is tekinthetnénk a két koldus dialógusából kibomló expozíciót, ha Páskándi nem lenne — s itt következik másik rendkívüli képessége — kitűnő költő is, aki mérnöki pontossággal állítja be a párbeszéd ritmusát, s oly időzítéssel robbantja a gondolatok petárdáit, hogy színpada — két szereplő jelenlétében is — állandó fényben ragyog.

Miszlay István rendezői érdemei közül ez az első és legfontosabb: a gondolatot tartja mindenekfölöttinek, azt szolgálja sallangmentes, minden hókuszpókusztól mentes rendezése. Bizik a rendkívüli írói mondanivaló erejében, s ez a hite önmagában megövjá mindenféle túlzástól. A legtöbbet teszi, amit író kívánhat a rendezőtől: segíti, fölerősíti az írói szándékot, nem csupán alázatos színreállító akar maradni. Nem hagyhatjuk szó nélkül már itt, hogy szándékai megvalósításában nagy-nagy támaszt jelentenek Csányi Árpád díszletei. Pedig milyen egyszerűek: drótok, huzalok feszülnek a zsinórpádlás és a színpad között, amelyek — mint finom ceruzavázlat — hol súlyos oszlopokat, hol tróntermet, hol toronygerendákat jelentenek, anélkül, hogy ezt a funkciójukat a színészi játékkal-mozgással valamiképp is hangsúlyozni kellene. Nem képzavar, s nem elírás, amit mondtunk: valóban ebben rejlik az ötlet nagyszerűsége: a könnyed, vázaltszerű jelek súlyosak, nehezek is tudnak lenni, ahogyan az általuk bezárt tér megelevenedik s megtelik étellel.

A színészek közül a legnehezebb feladatot természetszerűen Bicskey Károly, Apáczai megformálója kapta. Gyanútlanul kell beülnie a fejedelem és a főrendi urak elé, akár Németh László Apáczaijának, de itt nem csupán felvillantják előtte a toronyból látható mélységet, valósággal rámondják az ítéletet: levetteti a toronyból a fejedelem, ha meg nem tagadja „tévelygő tanait”. Bicskey Károly nem játssza az igaza biztos tudatában levő, a tébolyig épeszű, minden földi sarakon szárazon átlábaló tudós zsenit, s nem az összeroppanó, a mélység fölött megborzongó, élettől búcsúzó embert sem. Éli mindkettőt. Alighanem pályája eddigi csúcsa ez a szerep. Kívánjuk, hogy sok hasonló nagy találkozása legyen még a Szereppel.

Mindenképpen a két koldust megszemélyesítő Körösty Istvánról és Lengyel Jánosról kell szólnunk a címszereplő után. Kicsit hálátlan velük az író: fizikailag és színészilag embertelenül megdolgoztatja őket, s oly ravaszul forgatja-csúszkáltatja őket a színpadon, hogy — amennyiben két ilyen jó színész kapja a szerepet — lehe-

tetlen valami különbséget tenni kettejük között. Bicskey mellett ők azok, akikről csak a legmagasabb dicséret hangján szólhatunk. Láthatóan igyekezettel játszanak pedig a többiek is. *Szűcs András*, *Konter László* például kicsiny szerepben is nagy alázattal, szép szövegmondással, pontossággal tűnik föl. Nem hisszük el viszont *Kovács Lajos*nak, hogy ő II. Rákóczi György, s erősebb ellenfélnek rajzolja Páskándi — igaz, helyenként hagyja, hogy nevetségessé váljék — Basirius doktort, aki itt *Bányörgyi* Károly megformálásában nem tűnik eléggé hitelesnek. *Vágvölgyi* Ilona jelmezei tökéletesek.

ANNUS JÓZSEF

NÉMETH JÓZSEF RAJZA